

Iulia Mărgărit

O FAMILIE DE CUVINTE ÎNTREGITĂ: COAJĂ, COJÍ, COJAN ?

1. Cuvântul *coajă*, de origine slavă < *кожа*, sub aspectul sensurilor, a stat în atenția lingviștilor, în nenumărate rânduri. Astfel, Sextil Pușcariu semnalează și comentează *coajă* printre termenii de origine slavă care, pe terenul limbii române, și-au modificat înțelesul: „*învăli* nu mai însemnează «înfășura», ca slavul *valiti*, *clin* nu *cui* ca slavul *klinŭ*, *coajă* nu «piele», cel puțin la dacoromâni și aromâni, ca slavul *kóža*” (LR, I, 282). Ulterior, ocupându-se de „împrumuturile vechi sud-slave în limba română”, G. Mihăilă discută termenul din același punct de vedere. El enumeră principalele accepții cu care acesta este cunoscut, urmând, până la un punct, DA: a. „scoarță (de copac etc.)”; b. „învelișul exterior al fructelor, al semințelor etc.”; c. „învelișul oului”; d. „partea exterioară, mai tare, a unor elemente coapte, fripte etc.”; e. „crusta unei răni”; f. „scoarța pământului”; g. (înv., rar.) „învelișul tare al unor moluște sau crustacee” (Mihăilă 1960, 76). Împărțind punctul de vedere al înaintașului său, G. Mihăilă exclude sensul 8. din DA [fig.] „vită foarte slabă”. Prin desfășurarea astfel limitată, lingvistul marchează absența înțelesului „pellis” (Bernecker: 597) al etimonului slav, păstrat în bg. *кожа* a. „piele (de om, de animal); b. „blană, piele de animal”; scr. *kóža* „piele (de om, de animal); blană”; sloven. *kóža* „idem”, rus., ucr. *кожа* a. „piele”; b. „blană prelucrată” (*ibid.*). Așadar, până la o anumită dată, s-a susținut, în mod unanim, că semantismul etimologic al împrumutului vechi slav *coajă* nu s-a perpetuat în limba română.

2. Cea mai veche atestare de care dispunem, *coajă* „piele de animal”, provine din Muntenia: *Locul era pe moșia unor oameni pitici. Cetățile și colibe lor erau făcute din coji de oaie* (P. Ispirescu, *Basme păgânești*, 1879, 62). Către începutul secolului trecut, Herzog, Gherasim, M., IV: 235, au consemnat, pentru Bucovina *coajă* cu evoluție de sens: de la „piele” la „vită, animal numai piele”, cu alte cuvinte „vită foarte slabă”. Accepția, în compusul *coajă de vacă*, fusese atestată pentru Moldova, cu ceva timp înainte (valorificată ulterior în DA): *Demult, hăt demult, pe când bunica mamei era copilă mică, în orășelul Neamț trăia o femeie văduvă care avea ca avere câteva coji de vaci, niște oițe și un băiețel slab și el de sufla vântul prin el* (Șez., VII, 137). Probabil, sintagma *coji de vaci* definește, animalele indicate, într-un stadiu de degradare fizică, corespunzător expresiei „piele și os”. Reținem, prin urmare, semantismul dialectal *coajă* „vită (vacă) extrem de slabă”. După îndelungată vreme, aproximativ o jumătate de secol, acesta este semnalat, într-un spațiu total diferit (Făgăraș, com. Șercaia, satul Vad), unde *coajă* re apare tot ca termen peiorativ „vită slabă, neîngrijită” (*Lexic reg.*, II: 41). Sensul (înv. și fig.) „vită sau oaie foarte slabă” este actualizat recent în MDA s.v. 18.–19.

Relativ în aceeași perioadă, *Gl. Argeș* (1957) aduce date în plus, căci s.v. *coajă*, întâlnim grupate câteva expresii al căror nucleu nominal semnifică, de

această dată, „piele (la om)”: *a-i da (a-i trage) (cuiva) pe coajă* „a bate”; *a întări din coajă* (sau *din piele*), așadar, în completarea autorului, a. „a răbda, a suferi”; b. „a refuza cuiva ceva, a se face a nu pricepe”; *a fi tare de coajă* „a suferi, a răbda; a fi încăpățânat, a nu ceda”. Corespondența celei de a doua expresii, *a întări din coajă* (sau *din piele*), menționată de către autor, ne întărește convingerea că neîndoielnic vechiul termen slav a continuat să supraviețuiască la nivel dialectal. În varianta *a o lua pe coajă*, expresia se întâlnește în ținutul învecinat (Teleorman), după cum atestă opera lui M. Preda: *Ce dracu o fi acolo în Spania, ce caută nemții acolo? – Ce să caute, răspunse Cocoșilă, Vrea s-o ia pe coajă! (Moromeții, 1955: 130). Ia spune, Polino, vrei s-o iei pe coajă? spuse tatăl, amenințător (id., ibid.: 237). Vreți să vie directorul și s-o luați pe coajă? (op. cit.: 423)*. Mai târziu, aceeași expresie apare și în opera lui D. R. Popescu, *Orașul îngerilor*, 1985: 177: *No, zic, ai început bine! O iei tu pe coajă!*”. Din mărturia orală a scriitorului, acesta cunoaște structura citată din Oltenia, unde a copilărit. Mai amintim *Ostinato*, 21, de Paul Goma, ca și *Păsările*, 94, de Alexandru Ivăsiuc, care înscriu termenul în aceeași zonă a atestărilor pentru *coajă*, *recte*, Transilvania și Muntenia. În ultima dintre provincii, de altfel, expresia în diverse variante, are curs destul de larg, în prezent.

În același sens, al informațiilor referitoare la termenul discutat, atlasele lingvistice regionale aduc noi mărturii referitoare la conservarea înțelesului etimologic. Pe hărțile ALRR – Munt. și Dobr., I, h. 1. MN, în puncte din Teleorman, Olt, Argeș, Dâmbovița și Giurgiu, respectiv, pct. 770, 773, 779, 757, 767, 768, 770–773, 788, 796, 802, 803, 806, 827, a fost notat, ca *pl. tant.*, *coji* „mătreață”¹, afecțiune legată de... pielea capului (la om) (*am făcut coji în cap; ele [femeile] știe, că să lă mai des / pct. 770; are coji în cap / pct. 779*), cu același semantism, compusele *coji de cap / pct. 716, coji din cap, ibid. / pct. 827*, dar și la animale, *coji* „boală de piele la oi, manifestată prin descumare și căderea lânii” (*ibid.*, V, Pl. 157 / pct. 714, 763, 773, 827, 891), reprezentând județele Prahova, Argeș, Olt, Constanța. De fapt, *coajă*, semnificând „piele (la animale)” și figurat „piele la om”, este și firesc ca dezvoltarea de sens „boală de piele” să urmeze același paralelism. În aceste condiții, considerăm că putem afirma, fără riscuri, faptul că termenul *coajă*, cu sensul originar „piele”, a pătruns în limba română. În plus, apelând la dialectele sud-dunărene, găsim elementele care să ne sprijine afirmația.

Așa, de pildă, împrumutul slav, cu accepția menționată, s-a păstrat și în meglenoromână: *Dupu țea rugăcúnça, mulărça armási greáũa și rudí ună fęátă, cu coajă di pórcu prísti ia*. (După acea rugăciune, nevasta rămase grea și născu o fată cu piele de porc pe ea). DP 183/5; *Cuája aų dărara fuáli, di si puártă ápu*. (Pielea

¹ Vezi, în acest sens, definiția termenului din DEX, „părțile de epidermă de culoare albicioasă care se desprind de pe pielea capului”. De fapt, termenul *coji*, *pl. tant.*, cu semantism dialectal, amintește fr. *pellicules*. Similitudinea dintre acestea, prin semantismul exprimat, pare deplină, cu mențiunea că termenul romanice și formal, prin aspectul său diminutival, amintește baza derivativă (*pellis*), fragmentată în mici particule = *pellicules*.

o făcură burduf, ca să care apă) MP 244/1; *U scuási cǔája* [di căpră] di pri ia sfǎsi fǎtǎ. (Scoase pielea [de capră] de pe ea, [și] se făcu fată.) MP 128/7; *Gájda i fátǎ din únǎ cǔjǎ di yájǎ*. (Cimpoiul e făcut dintr-o piele de oaie). Cerna T. *Cǔjǎ di (la) óklǎ*. Pleoapă. ALR I, 1, h. 17/013².

Poziția consolidată a vechiului împrumut slav în lexicul meglenoromân se reflectă și în faptul că numele a generat ca și în dacoromână, numeroase expresii: *L'-u anfló cǔája*. (Lit. I-a umflat pielea = I-a tras o bătaie). Cap 172/32; *Cǔája u scǔati*. (Scoate pielea [de pe om], îl sărăcește.) Cap 172/34; *Mi turéști coj di méccǎ*. (Lit. Îmi aruncă blănuri de urs. = Îmi vinde blana ursului din pădure.) Pap M 66/11; *Neágrǎ cǔájǎ-n lipiș pri fátǎ*. (Lit. fig. Neagră piele mi-ai lipit pe față. = M-ai întristat.) Cap 191/5; *Lǎ prumǎncó cǔája*. (A început să-l „mănânce” pielea.) Dms, s.v.; *Ai cǔájǎ grǎsǎ*. (Lit. Ai piele groasă. = Ai obrazul gros.) Dms.

Raportul dacoromână-meglenoromână i-a preocupat pe lingviști care au exprimat opinii diferite. Ov. Densusianu considera meglenoromâna „un subdialect al dialectului dacoromân” (ILR, I, 214). În acest sens, el oferă o listă a cuvintelor existente numai în meglenoromână și dacoromână (cf. *antsileg* – *înțeleg* – ar. *prindu*; *arzint* – *argint* – ar. *asime*; *drum* – *drum* – ar. *kale*; *flǎari* – *floare* – ar. *lilitse*; *friguri* – *friguri* – ar. *h'javro*; *frik* – *frig* – ar. *arcǎare*; *criel*, *crier*, – ar. *mođuo*, *minte*; *leç* – *leac* – ar. *yatrie*; *moș* – *moș* – ar. *auș*; *nas* – *nas* – ar. *nare*; *pimint* – *pământ* – ar. *lok*; *skimp* – *schimb* – ar. *aleksesku*; *timp* – *timp* – ar. *keró*, *an*; *trimet* – *trimet* – ar. *pitrek*; *utsit* – *ucid* – ar. *vatom*; *vink* – *înving* – ar. *nikisescu* (Densusianu, ILR, 214; *Dialectologie*, 103). Recent, Atanasov 2002, 284 susține aceeași apropiere, punând accent pe elementele vechi slave comune dacoromânei și meglenoromânei. El confirmă *coajǎ* (p. 111, 165, 284), pl. *coj* (p. 112, 163, 175) între împrumuturile vechi slave, identificând un număr destul de mare de elemente comune meglenoromânei și dacoromânei: *ǎmplitiri* – *împleti*; *ǎnvǎrtiri* – *învǎrti*; *babǎ* – ~; *brazdǎ* – ~; *clești* – *clește*; *clóput* – *clopot*; *clǎn*, *clǎnǎti* – *clǎn*; *cǔájǎ* „piele” – ~; *cojoc* – ~; *cǔásǎ* – ~; *coș* – ~; *cusitǎ* – *cositǎ*; *gǎrdu* – *gard*; *gréndi* – *grindǎ*; *gǎrșiri*, *gǎrșóri* „a greși, a uita” – *greși*; *gléznǎ* – ~; *gol* „dezbrăcat” – *gol*; *gréblǎ* – ~; *guniri* – *goni*; *izvór*, *izvórcǎ* – *izvor*; *jal'* „necaz” – *jale*; *jar* – ~; *lapuvițǎ* – *lapovițǎ*; *lipiri* – *lipi*; *lǎncǎ* – *luncǎ*; *lupátǎ* – *lopatǎ*; *nivǎstǎ* – *nevestǎ*; *mǎncǎ* – *móncǎ* – *muncǎ*; *mǎnciri* „a se chinui”; *nivolǎ* – *nevoie*; *pǎrleaz* – *pârleaz*; *pǎrlóg* – *pârloagǎ*; *pǎtic*, *petic* – *petic*; *plaz* – ~; *plǎtiri* – *plǎti*; *prag* – ~; *pumǎnǎ* – *pomanǎ*; *pupǎriri* – *opǎri*; *rǎnǎ* – *ranǎ*; *rǎniri* – *rǎni*; *rǎșnițǎ* – *rǎșnițǎ*; *rǎșniri* – *rǎșni*; *sitǎ* – ~; *scǎmpu* – *scómp*; *slab* – ~; *sútǎ* – ~; *trup* – ~; *ubráz* – *obraz*; *vrǎmi* – *vreme*. Reproducerea integrală a listei demonstrează, pe de o parte, apropierea dintre meglenoromână și dacoromână, pe de altă parte,

² Exemplele au fost preluate din *Dicționar meglenoromân*, coordonator Nicolae Saramandu, în curs de publicare (cf. „Fonetica și dialectologie”, 2010).

evidențiază semantismul etimologic al unor termeni necomentat de către autor în vreun fel: cel dintâi, *coajă* „piele” (cf. ar. *kele*), apoi *gol* „dezbrăcat” (cf. *goli* refl. „a se dezbrăca”, în sec. al XVI-lea, *dezgoli* „idem”, în graiurile românești din *Bulgaria* – Mărgărit, CES, 94), *mănciri* „a se chinui, la care a fost omis corespondentul *munci*, ori glosa *măncă*, *mōncă* „chin, necaz”; la altele, semantismul indicat nu apare în dacoromână: *greși* „uita”, probabil, un aport ulterior al mediului neoslav. Poziția lui Sextil Pușcariu și Theodor Capidan, care susțin originea sud-dunăreană a meglenoromânilor nu interesează în cazul de față.

3. Pe lângă numele *coajă*, textele dialectal-folclorice atestă prezența verbului *coji*, cu înțeles etimologic, „a îndepărta pielea unui animal, a jupui, a despuia”, un derivat intern, atestând indirect baza derivativă *coajă*. Cea mai dintâi atestare de care dispunem, provine din Bistrița-Năsăud, verbul fiind înregistrat într-un glosar local (v. Iuliu Bugnariu, *Dicționar popular*. Cuvinte românești din jurul Năsăudului, de popor grăite și tot pentru popor alcătuite, „Gazeta de Transilvania”, Brașov 1887/1888). Aproximativ în aceeași epocă, termenul a fost înregistrat în partea sudică a țării, în creații folclorice: *Dat-a ciuta fără de vad, / Eu mai jos că m-am lăsat / Cu murgu-n apă-am intrat: / În suliiță c-o luai / Și pe mal c-o aruncai / Zăbovii pân ce-o cojii* (= belii) (Teodorescu, P. P., 69). Adaosul din paranteză pare o intervenție, deloc întâmplătoare, a culegătorului: *Unii la berbeci cojea* (= jupuiiau) / *Alții lemne grămădea, / Alții carne perpelea* (*id.*, *ibid.*, 515). Procedul ar putea semnifica preocuparea autorului pentru dezambiguizarea textelor și îndepărtarea posibilităților de percepere eronată a verbului *coji*. Același semantism apare și în texte din Bucovina, publicate puțin timp mai târziu: *Alții oi că cojea, / Alții maiuri* [= ficiați] *pârjolea, / Inimioara-și mai prindea* (Vasiliu, *Cântece*, 17).

Materialele dialectale culese în anii din urmă, după principiile AFLR, îmbogățesc atestările. În acest sens, volumele de texte dialectale din partea sudică a țării, aduc astfel de mărturii: *Când să cojește pielea unui ied sau a unui miel, anume pentru burduf, nu să mai spintecă peste tot* (AFLR / pct. 679, Cepari, Argeș). *Am pus rosacu acolo [în cabină], că dimineața să-l cojim și când el [jderul] a înviat, răcăia în rosac* [= rucsac] (TDM, I, 56, pct. 676, Lerești, Argeș): *Mielu-l cojim frumos* (AFLR / pct. 721, Andreiașu de Jos, Vrancea). Aici se cuvine să subliniem o anumită extensiune a semantismului de bază, prin cuprinderea altor agenți în afara omului. De pildă, acțiunea prin care se îndepărtează *coaja* poate fi săvârșită și de animalele de pradă: [Ursul] *nu mănâncă carnea, decât o cojește oaia, rămâne pielea-ntreagă. O cojește ca omu, cu ghearele dă alături pielea* (AFLR / pct. 674, Nușoara, Argeș). Informațiile din ALRR – Munt. și Dobr., V, Pl. 180, cuprinzând răspunsuri la chestiunea [2529] „Ce zici că faci cu mielul, când, după ce l-ai tăiat iei pielea de pe el?” confirmă, pentru verbul *coji*, aproximativ aceleași zone din partea sudică a țării, de unde au fost extrase exemplele citate *supra*, respectiv, Argeș (majoritar, pct. 674, 676, 677, 681, 682) și Vrancea (pct. 721). Secvența redundantă *cojește pielea* atestă perpetuarea bazei derivative, indirect ca verb, preferat, pentru transparența lui lexicală.

3.1. Verbul *coji* a dezvoltat un sens figurat „a bate foarte tare pe cineva (până la a-i lua pielea)”, sens cu care a fost atestat în Pârteștii de Jos, Suceava: *Dacă mai faci o poznă te cojesc* (LR, XI, 1962, nr. 6, 648), *ad-litteram*, „Îți iau *coașa* = pielea” (cf. *a fi vai și amar de pielea cuiva* – v. DLR s.v. *piele* I.1.). Același înțeles, dar pe baza expresiei corespunzătoare, a fost notat de Herzog, Gherasim, M. IV 43: *a coji* (pe cineva) *în bătăi* „a(-l) bate bine”.

În paralel cu acest verb, dicționarele înregistrează un paronim, dar cu același sens, *coși*, atestat începând cu LB. Cele mai multe atestări provin din Bucovina și din nordul Moldovei: *De n-ar afla toate în rânduială și macul strâns până-ntr-un fir, curat-curățel, apoi să știe că or coși-o în bătaie* (Sbiera, *Povești*, 214/2). *La ciomagul lui de văcărie, căci era văcar și unde prinde a mi-l croi pe cel de la margine, adică pe bietul Sfântu Petrea [...]. Atunci Sfântul Petrea zise: „– Doamne, mai dă-te și Tu la margine, că pe mine m-a coșit în bătaie!”* (Șez., I, 264/12 – Suceava). *De nu-i repede la picior, îl coșește de bătaie* (Elena Sevastos, *Nunta*, 260/16). *Îți vine câteodată să-i coșești în bătaie, dac-ai sta să te potrivești lor* (Creangă, *Amintiri*, 39/6).

Apropierea paronimică determină suprapunerea acestora: *Mă coșeșc și m-or cojit puricii* (Herzog, Gherasim, M, IV, 241, 243).

3.2. DA consideră *coși* un împrumut din ruteană, SDLR optează pentru rusă *kokošiti* „a bate” ori sârbă *kòsiti* „a sfâșia”, atribuind aceluiași verb ambele accepții: 1. „bat rău, snopesc, burdușesc”: *L-a coșit în bătaie*, dar și 2. „ciupesc, pișc tare”: *Ne-au coșit țânțarii* (Creangă). CADE procedează similar, reunind ambele înțelesuri s.v. *coși*, cu repartiția „Mold., Bucov., Trans.”

Greu departajabile, formal și semantic, *coji* / *coși* ar putea avea aceeași origine. Formal, descendența *coși* < *coji* nu este imposibilă. Menționăm că în ALRR – Munt. și Dobr., V, Pl. 157 / pct. 714, pentru „boală la oi, manifestată prin descumare și căderea lânii”, se indică în pct. 714 var. *coși* în loc de *coji*. Această posibilitate ar fi deschis drumul către etimologia populară și posibilitatea ca, cel puțin unele acțiuni să fie raportate la *coș*, ~-i „inflamații mici ale pielii provocate de înțepăturile unor insecte (purici, țânțari)”. Situația a fost favorizată de restrângerea tot mai evidentă a ariei de răspândire a fostului împrumut slav *coajă* și a verbului corespunzător, creat pe terenul limbii române. De altfel, pentru început, în absența unor materiale dialectale sistematice, informațiile în privința acestora erau cu totul precare. Așa se și explică poziția DA de s.v. *coși III* (Prin apropiere de *coajă*, refl. „a se coji, a se beli de scoarță”; tranz. „a coji, a beli” LB). Departajarea celor două paronime s-a operat până la un punct, căci dacă ambele variante *coji*, *cogi* înseamnă „a bate zdravăn”, în schimb *coși*, cu excepția atestării *cogi* din Bucovina (v. Herzog, Gherasim, M, IV, 241, 243), pare specializat pentru agresiunea insectelor mici, iar *coji*, la rândul lui, la fel de specializat pentru acțiunea omului (ori a animalelor) asupra altor animale = „écorcher”. De asemenea, *coji* exprimă și sensul „a bate” în grade diferite, până la a desprinde pielea cuiva, care „a luat-o pe coajă”.

4. Termenul *coajă* atrage atenția în explicațiile lingvistice ale lui Gh. Ghibănescu. Referindu-se la influența slavă asupra limbii române, el observă că unele dintre

cuvintele slavone au fost întrebuințate „pentru a numi lucrurile de același fel în seria animalelor și a plantelor” (*Vorbe*, 24), întrucât existau deja suficienți termeni moșteniți din latină. Un astfel de caz „elocvent” este considerat de Ghibănescu „slavicul *coaajă*, alături cu latinul *piele*” (*ibid.*). În explicațiile următoare, el elaborează o adevărată etimologie pe baza nucleului *coaajă*: *Numai pielea nespălată se coajește*. [= se durifică, crapă, amintind pielea animalelor, căci devine *coaajă*, ca a acestora, accepție neevaluată de Gh. Ghibănescu], *altfel copacii la noi au coajă, iar nu piele, pot avea cel puțin pieluță. Muntenii care au văzut pe cei de la șes că umblă cu pulpele goale și deci au pielea crăpată, i-au poreclit în derâdere cojeni, adică au coajă pe trup în loc de piele (id., ibid.)*. Pentru Ghibănescu metafora *coaajă pe trup* semnifică „scoarță de copac” și nu „piele de animal, îngroșată, degradată de condițiile improprie de viață”. În sensul afirmațiilor autorului citat, menționăm participiul *cojit(ă)* [referitor la mâini sau la picioare, sub aspectul pielii] „asprite, cu crăpături, amintind prin duritate *coaaja* animalelor”: *Învărtind căciulile în mâinile lor, cojite de soare și de ger* (Delavrancea, *Sultănică*, 174). *Privirile lui se opreau pe mâinile ei... cojite și butucănoase* (Vlahuță, *Nuvele*, 16). Cu alte cuvinte, participiul verbului corespunzător semnifică [despre pielea umană] „a deveni *coaajă*”.

4.1. În fond, Ghibănescu, pentru a explica conturarea termenului peiorativ, raportează *cojan* la *coaajă* „scoarță” și nu la accepția „piele”, care, neîngrijită corespunzător *se coajește*, capătă atribute de *coaajă*. CDER, 2181, nu respinge ipoteza, ci o nuanțează: [Cojenilor] *obișnuind să meargă cu pulpele goale, pielea li se îngroașă până ajunge la aspect de scoarță, dar, mai curând, este vorba de o etimologie populară; trebuie să ne gândim la o evoluție de la „scoarță, coajă” la „aspru, cu grunji” și de aici la „necioplit, grosolan”*. Și Ciorănescu (ca și Ghibănescu), nu are în vedere semantismul etimologic al termenului, atras și derutat de un altul actual „scoarță (de copac)”.

4.2. În esență, *cojan* constituie un termen peiorativ. Dicționarele, cu excepția SDLR, oferă definiții din care rezultă respectiva calitate a termenului, începând chiar cu Laurian, Massim: „apelațiune ce muntenii sau mocanii aplică câmpenilor, așa încât **munteanu** sau **mocanu** se opune la *cojanu*. DA 1. „poreclă dată țăranilor munteni de către ardeleni (Părvescu, *Hora*); numire dată în bațjocură sau ca insultă de către **munteni** (locuitori de la munte) *câmpenilor*; numire folosită pentru a deosebi **mocanii** de la plai de podgoreni (*cojanii*) de la vale”. CADE „poreclă dată locuitorilor de la șes de către cei de la munte”; „poreclă dată țăranilor din **Muntenia** de către *ardeleni*”. SDLR „câmpean, locuitor de la câmp”. TDRG (nu tratează termenul!). NȘDU (reg. în opoziție cu *mocan*) „locuitor de la câmpie” (s.v. *coaajă*). MDA 1. „poreclă dată țăranilor din Muntenia de către ardeleni. 2. „nume depreciativ dat de locuitorii din zone muntoase și deluroase țăranilor de la șes”. 3. „nume întrebuințat pentru a face distincția între mocanii de la plai și podgoreni de la vale”.

Dacă, în general, *mocan(i)* definește locuitorii dintr-o provincie a țării (Transilvania), în opoziție cu cei din Muntenia, sau pe cei de la munte, în opoziție cu cei de la șes, *cojani*, alteori distincția de bază devine operantă în cadrul aceleiași

ținut (cf. Arvinte, *Terminologia*, 157, *cojan* „poreclă dată unui locuitor din regiunea de deal a Moldovei de către cei de la munte”). Indiferent de esența definiției, termenul își păstrează constant caracterul de poreclă și o anumită conotație peiorativă.

4.3. Pentru început, diferențele între cele două categorii erau evidente în port, după care erau recunoscuți³: „În unele locuri vedeam numai **cojani**, în altele erau numai **mocani**. În câte un sat îi găseam și pe unii și pe alții. Și între ei observam deosebiri. **Cojanii** își băteau joc de ceoarecii **mocanului**. Acesta își lega mireasa cu **giumbir**, **cojanul** cu **bariș**. Celălalt dăruia numai la masa-mare și râdea de «calicia» **cojanilor**” (Gr. Antipa, *Pescăria și pescuitul în România*, 1916, 745). Confruntarea dintre cele două categorii este descrisă pentru jud. Râmnicul-Sărat de I. Stoian, *Păstoritul*. Situația a devenit, rapid, tranșantă în sensul că *mocan* și *cojan* se atribuia reciproc ca supremă injurie. M. Preda (*Moromeții*, 300) consemnează un schimb de cuvinte la nivelul director / învățător în Siliștea-Gumești: „**Mocane!** Ai venit aicea în **ițari** și te-ai ghifluit ca un porc și acuma urlă și strigi la el de parcă ar fi ordonanța ta! Obraznicule! Nerușinat ce ești, fir-ai al dracului de **mocan!**” În timp, lucrurile au luat o întorsătură neașteptată. În unele locuri, mocanii au revenit din ce în ce mai des, la marginea unei pădurici sau a unei gârle apărând „o nouă târlă, adică un nou mic sat mocănesc. Astfel, câmpia Râmnicului [Sărat] se umplu de aceste târle. Ele se mutau din loc în loc după pășune. Locurile rămase după mutarea lor se numeau «siliști» și erau privite ca cele mai bune pentru agricultură” (Stoian, *Păstoritul*, 42). În acest fel, între *mocani* și *cojani*, s-a creat o anumită relație, unii preluând „cu bucurie” locurile „îngrășate” de ceilalți. Dar *târlele* s-au alipit satelor *de cojani*, astfel încât localnicii stabili și păstorii au început lupta pentru supremație. Uneori, *cojanii* au fost asimilați de noile așezări mocănești, alteleori s-a ntâmplat invers: agricultura a trecut pe planul întâi, păstoritul rămânând în plan secund. „*Mocanii* au devenit agricultori, îndeletnicire practică cu «un fel de silă»” (Stoian, *op. cit.*, 42). Ei pretind să fie socotiți în continuare *mocani*, chiar dacă nu mai au niciun „pkîciior de oai”, ca dovadă a prestigiului cu care aceștia percepuseră odinioară termenul. Stabiliți, în același mod, în Dobrogea, devenind sedentari (= localnici), ei afirmă și întrețin același sentiment față de populația agricoltoare băștinașă: „Pentru locuitorii locului, pentru **mocani** adică, cel care vine din aceste părți cu terenuri arabile, privit cu dispreț, este un **cojan**, termen a cărui origine nu a putut fi pe de-a-ntregul lămurită. Există un antagonism între aceste două părți de neam, ca cel ce exista cândva între geții de la mal și dacii de la munte”. (Nicolae Iorga, *Locul Românilor în istoria universală*, Editura științifică și Enciclopedică, 1985, p. 108).

Cojan în conformitate cu opera lui Panait Istrati a cunoscut o specializare de sens pe care dicționarele nu au înregistrat-o. El denuște „țaranul”, în general, și

³ Desemnarea cu un nume sau altul i-a însoțit pe purtătorii lor în timp și în spațiu. În comunitățile românești din Ucraina, situate la est de Bug, am întâlnit *Mocăni* ca nume a unei părți din sat, dar și a locuitorilor acesteia, fără să se mai știe explicația: *Mocăni, eu așa am apucat, da de ce ne zice așa, eu nu știu. Ne ducem de vale în țentră: „Iacă au venit mocăni!”* (Alexandrovka, raion Voznesensk, reg. Nikolaev).

„țăranul sărac”, în special, din Bărăgan, cu alte cuvinte, *cojan* reprezintă un sinonim pentru categoria socială amintită. De altfel, în *Ciulinii Bărăganului*, termenul apare constant cu înțelesul „țăran (din partea locului)”, cu ambele nuanțări semantice:

1. „țăran”:

Uite: domnu' Vasilică, judecător la Călărași, domnu' Andrei, ceaprazar la București, domnu' Tache, mare stâmbar la Brăila! Aștia toți sunt băieți de cojan de pe la noi. Ce-ar fi fost ei azi, dacă nu plecau? Argați! Niște târâie-brâu! Și-au ajuns oamenii! (Ciulinii, 197)⁴;

E faimoasa lor expoziție, toată numai clădiri albe, răsărite ca din basme. Sunt expuse acolo de toate, mai ales case țărănești, un sat românesc cum noi habar n-avem, familii de cojani grăsulii și îmbrăcați în costume naționale, care-arată parc-ar fi toți numai primari, niște vite nemaipomenit de frumoase care nu seamănă deloc cu cele pe care ni le mănâncă nouă câinii. (p. 241). Niciodată n-am fi crezut că mizeria cojanilor și cruzimea boierilor ar putea dezlănțui asemenea grozăvii. (p. 251)⁵.

2. „țăran sărac”:

Era o mulțime de cojani cu căruțele, gata să ne ducă până la Fetești sau și mai departe încă. (184).

Cu fața zbârcită de amărăciune, cojanul cântărea în palmă știuletele, îl privea lung, îl mirosea și se văicărea. Erau niște bieți nevoiași, vlășcenii ăștea, la fel cu-ai noștri de pe Ialomița: slabi, numai piele și os, cu fruntea brăzdată de tineri încă, privirea tulbure, nebârbieriți cu săptămânile. Pe cămășile lor, lungi pân' la genunchi, nu mai puteai număra peticele. Pantaloni nu era decât o grămadă de zdrențe. Desculți, cu capul gol, adevărați cerșetori, mă durea sufletul pentru ei de parcă mi-ar fi fost toți neamuri. Nevestele lor, dacă treceau de treizeci de ani, păreau bătrâne (p. 222).

Era un țigan pricopsit, unul dintre acei rotari-fierari care au pământuri frumoase și mănoase muncite de cojani ca de-alde noi. (p. 180).

S-au dus cojanii singuri la curte, dar boierul, care era și deputatul județului, tocmai plecase la București, în noaptea aia. Logofătul îi primi și mai rău decât primarul: îi înjură urât de tot și puse pe argați să-i gonească (p. 229).

— Așa e! Așa e! strigară cojanii. Vrem pământurile noastre! (p. 234).

5. În legătură cu originea termenului, subliniem faptul că dicționarele, majoritar, au omis problema din structura articolului corespunzător, tratând cuvântul fără a onora paragraful rezervat etimonului. În SDLR se propune v. sl. *kožanŭ* poate, după Philippide, O. A., 114 ca de altfel și în DEXI, dintre dicționarele recente. Anterior, Laurian, Massim (Glosar) au considerat cuvântul, după formă, un derivat de la *coajă*, fapt care ni se pare evident. Dar autorii pleacă și de la argumente de ordin semantic, considerând esențială pentru *coajă* „însemnarea «piele de oaie»”. Prin urmare, *cojan* ar semnifica „cel care poartă veștminte din piele de oaie”. Pentru astfel de haine ni se par potrivite, mai ales, *mocanii*, în calitatea lor de *oieri*, și nu cîmpenii, recunoscuți pentru sărăcia lor, și prin urmare, pentru imposibilitatea de a fi avut în proprietate atâtea oi, încât să poarte, cu toții, cojoace, dacă aceasta ar fi explicația reală.

⁴ Citatele au fost extrase în totalitate din aceeași operă a lui P. Istrati, *Ciulinii Bărăganului*, Chișinău, „Litera”, 1997.

⁵ Mulțumim, și pe această cale, colegului Victor Celac, care ne-a pus la dispoziție citate din corpusul de texte electronice al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”.

Poate că Ghibănescu a intuit motivația poreclei, generată de faptul că locuitorii de la câmpie umblau, de regulă, fără încălțăminte, mai mult decât în regiunile muntoase, și nu își protejau pielea, „ajutați” de sărăcie, dar și de climă. Aspectul rebarbativ al epidermei, durificat de grele încercări și schimbări de anotimpuri, cărora aceștia din urmă le făceau față statornic cu picioarele goale (v. *supra*: *slabi, numai piele și os; desculți, cu capul gol*), aminteau, probabil, pielea animalelor, care multă vreme a continuat să se numească cu împrumutul slav *coajă*. De aici și transferul onomastic, ca termen peiorativ, pentru vitele slabe, neproductive în Bucovina (v. *supra*), Maramureș, astăzi chiar (informație orală), sudul Transilvaniei. Probabil, exemplarele „piele și os”, au fost supranumit *coji*, înfățișarea acestora devenind cu desăvârșire respingătoare. Este foarte probabil ca țărani de la câmpie, prin starea și aspectul picioarelor, mai mereu fără încălțăminte ori al mâinilor, să fi amintit astfel de animale și să-și fi atras supranumele. De aceea, celui care, prin fizicul său evoca, ceea ce se numea metaforic *coajă*, i s-ar fi atribuit sugestiv, într-o anumită perioadă, porecla *cojan*.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- AFLR = *Arhiva fonogramică a limbii române* a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”.
- ALR I, 1, 2 = *Atlasul lingvistic român*. Publicat de Muzeul limbii române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea I, vol. I. Cluj, 1938 [h. 1–150], vol. II, Sibiu, Leipzig, 1942 [h. 150–302], (punctele 012 Liumnița, 013 Țârnareca; anchete efectuate de Sever Pop).
- ALRR - Munt. și Dobr. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea*, de Teofil Teaha, Mihai Conțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, București, I-II, 1996; III, 2001; de Teofil Teaha (coord.), Ion Ionică, Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, IV, 2004; de Teofil Teaha (coord.), Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, V, 2007.
- Arvinte, *Terminologia* = V. Arvinte, *Terminologia exploatării lemnului și a plutăritului*, în „Studii și cercetări științifice”, Filologie, Anul VII (1957), fasc., p. 1–185.
- Atanasov 2002 = Petar Atanasov, *Meglenoromâna azi*, Editura Academiei Române.
- Bernecker = E. Bernecker, *Slawisches etymologisches Wörterbuch*, I Band (A–L), Heidelberg, 1908.
- Cap = Th. Capidan, *Meglenoromâni. Literatura populară la meglenoromâni*, vol. II, 1928.
- Densusianu, ILR = Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, Ediție îngrijită de J. Byck, vol. I, II, București, 1961.
- DEXI = *Dicționar explicativ ilustrat*, coordonator științific Eugenia Dima, ARC, Gunivar, 2007.
- Dialectologie = *Dialectologie română*, de Matilda Caragiu Marioțeanu, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, Editura didactică și pedagogică, 1977.
- Dms = Nicolae Paia, Teodor Minda, *Dicționar megleno-român* (lucrare în manuscris aflată în *Arhiva* Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”).
- DP = Dimitrie Papatsafa, *Prikozmur din Meglenia (Мегленско – Влашки прикази)*, Skopje [1997].

- Ghibănescu, *Vorbe*
Gl. Argeș
GS = Gh. Ghibănescu, *Din traista cu vorbe* (101 curiere literare), Iași, 1906.
= D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*, 1967.
- Herzog, Gherasim = *Grai și suflet*. Revista Institutului de Filologie și Folclor, publicată de Ovid Densusianu. București (1924) ș.u.
= Eugen Herog, Vasile Gherasim, *Graiul dialectului mărginean*, în „Codrii Cosminului”, 1924, p. 355–401.
- Laurian, Massim
Lexic. reg. = A.T. Laurian și I.C. Massim, *Dicționarul limbei române*, I–II, 1871, 1876.
= *Lexic regional*, I, redactor coordonator: Gh. Bulgăr, 1960; II, redactor-coordonator: Lucreția Mareș, 1967 (Societatea de Științe Istorice și Filologice).
- MDA = Academia Română, Institutul de Lingvistică Iorgu Iordan-Al. Rosetti; *Micul Dicționar Academic*, vol. I, Literele A–C, 2001; vol. II, Literele D–H, 2002; vol. III, Literele I–Pr, 2003; vol. IV, Literele Pr–Z, 2003, București, UE.
- Mihăilă 1960
Pap M = Gh. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave*, București.
= Pericle Papahagi, *Megleno-românii. Studiu etnografico-filologic*. Partea III, *Texte*, 1902, p. 45–184.
- Pârvescu 1908
Philippide, O. A. = Pompiliu Pârvescu, *Hora din Cartal*, I, București.
= Al. Philippide, *Opere alese. Teoria limbii*. Editate de G. Ivănescu și Carmen-Gabriela Pamfil. Cu studiu introductiv și comentarii de G. Ivănescu. București, Editura Academiei, 1984.
- Pușcariu, LR
Sbiera, *Povești* = Sextil Pușcariu, *Limba română*. Vol. I. *Privire generală*. București, 1940.
= Ion al lui G. Sbiera, *Povești populare românești*. Din popor luate și poporului date de... Cernăuți, 1886.
- SDLR = August Scriban, *Dicționarul limbii românești (etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*. Edițiunea întâia, Iași, 1939.
- Sevastos, *Nunta* = E. Sevastos, *Nunta la români*, Studiu istorico-etnografic comparativ. București, 1889.
- Stoian, *Păstoritul*
Șez. = I. Stoian, *Păstoritul în Râmnicu-Sărat*. (În revista „Grai și suflet”, VI, 1934).
= *Șezătoarea*. Revistă pentru literatură și tradiții populare, Fălțiceni. Anul I, 1892 ș. u.
- Teodorescu, P. P.
TDM, I = G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare române*, Culegere de..., București, 1885.
= *Texte dialectale. Muntenia*, sub conducerea lui Boris Cazacu. Vol. I, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, București, 1973.
- Vasilu, *Cântece* = Al. Vasilu, *Cântece, urări și bocete de-ale poporului*, adunate de..., 1909.

COAJĂ, COJAN, COJI, UNE FAMILLE LEXICALE COMPLÉTÉE?

(Résumé)

L'auteur discute «le cas» d'un vieux emprunt slave, *coajă*, dont le sémantisme étymologique, selon certains linguistes (Sextil Pușcariu, Gheorghe Mihăilă) n'existerait plus en roumain.

En partant des choix des matériaux dialectaux, plus vieux et plus nouveaux, la présente intervention commente «le destin» de ce terme, conservé exclusivement dans les parlers, au sens originaire de «peau» (d'homme ou d'animal). Plus encore, en base du même sens, on a développé une microfamille lexicale: le verbe *coji* et le nom *cojan*.

Cuvinte-cheie: coajă, cojan, coji, derivare, derivat, mocan.

Mots-clés: coajă, cojan, coji, dérivation, dérivé, pastoureau.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13